

Pethő Sándor

ÉRTÉKKEL ÉS MÉRTÉKKEL

MORÁLFILOZÓFIAI JEGYZET EGY ÉLETMŰ KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Ich wollte ja nichts als das zu leben
versuchen, was von selber aus mir heraus wollte.
Warum war das so schwer?

Hermann Hesse

1.

Negyven fölött az ember úgy botorkál az emlékei között, mint lomtalánításkor hazafelé menet az utcán. Öreg, vagy csak a mindennapokban már nem használatos tudattartalmak közt araszol, meg-megáll, bukdácsol, nézelődik. Kerülget. A kerülgetés negyven fölött és lomtalánítás idején az életben maradás legfontosabb feltétele. Nem tanácsos az út mentén szét-szórt tárgyakat elővigyázatlanul megérinteni, emlékeket, mentális archívumban fakuló filmeket előhívni, a prédaleső nepperek szemébe nézni. A legjobb lenne kimaradni az egészből. Megvárni, amíg mások teherautóra rakják, elszállítják életünk relikviáit, és újra tiszta lesz az utca. Feltéve, hogy egy belvárosi utca, illetve negyven fölött a lélek egyáltalán tiszta lehet még.

Mindezt csak azért írom, Főnök, nehogy azt hidd, hogy valami ellentmondásmentes öröm Rád emlékezni. Nekrológot írni bárkiről lehet. Annál szebb lesz, minél kevésbé ismertük személyesen az illetőt. Periklész elesett athéniak fölött tartott halotti beszéde óta a leghatásosabb elemei már készen vannak ennek a műfajnak az európai irodalomban. Emlékezni más. Emlékezni arra szokott az ember, akit szeretett. Akit pedig szeret(t)ünk, jelen van, mert a szeretet – ebben alighanem világnézeti értékektől függetlenül hihetünk a torzsalkodó korinthusziakat leteremtő Pál apostolnak – valamilyen számunkra nem követhető, titokzatos módon, örökös jelen időt teremt. A posztumusz emlékezés, ha jól meggondolod, filozófiai szempontból önellentmondás.

Én például néhány hónapja kevés híján megszólítottam az utcán egy vékonydongájú, őszes, középkorú férfit. Háttal állt, fél vállára vetett fekete hátizsákkal, ettől egy kicsit féloldalas tartásban, pontosan olyan módon, ami számomra mindig azt a tapintatos kíváncsiságot fejezte ki, ahogyan Te fordultál a világ felé, vagy – hogy kevésbé legyenek szimbolikus – vártál rám a megbeszélte ebéd vagy kávézás előtt. És itt van a telefon is. Ha a memóriában keresek, gyakran előlopózik egy adat: *Lőrinc Csaba (20) 971-5976*. Éppen így: *Lőrinc Csaba*. Mert az ember negyven fölött sokszor ügyetlenül kezeli ezeket a szerkezeteket. Az is lehet, hogy lustaságból, ritkábban hiúságból nem veszi fel a szemüvegét, esetleg az ujjai durvák a billentyűzethez, és aztán melléüt. Így születik a Lőrinc Csaba bejegyzés. Ami aztán úgy marad. Mert javítani is lusta az ember. Persze miért is javítaná, amikor úgyis tudja, hogy kiről van szó? Hiszen, ha naponta nem is, hetente biztosan többször is rávillog a Lőrinc Csaba név a híváskijelzőn, vagy keresi az adattárban. És ha úgy alakul, hogy már két éve nem beszéltek, valami mégis meggátolja, hogy újra, ezúttal immár véglegesen, kegyeleti indíttatásból helyesen írja be a memóriába a nevet. Mint ahogy abban is, hogy kitörölje. Furcsa, titokzatos dolog az emlékezet.

Ilyenkor persze rögtön jönnek, tolakszanak, kellemkednek az életrajzi tények. Riszálják magukat, negédeskedve duruzsolják, hogy minden lezárt élet megfejtéséhez náluk a kulcs. Szép, nagy könyvben, sok szeretettel gyűjtötték össze Rólad az adatokat, írásokat, tényeket, fényképeket, emlékezéseket. Mégsem tudom másként használni őket, mint a barátságunk, így tehát saját életem mélységei felé is kinyújtózó ugródeszkát, melyre behunyt szemmel merészkedik ki az ember, és amikor már nagyon billeg alatta, akkor ugrik. Nem tudja, hová, csak az a biztos, hogy nagyon mélyre. Én legvalószínűbb módon a saját Lőrinc Csaba-történetembe, vagy még inkább: mitológiámba, ahol nem az adatok, hanem az emlékek és képzettársítások mutatják az utat. Ha ugyan mutatják. Proustnak való feladat ez, ép ésszel nem vágyik ilyenre az ember negyven után. Ki ismeri itt ki magát az idősíkok között? Jobb lenne csak ülni veszteg az emlékek között, esetleg néha anekdotázgatni arról, hogy is volt ezzel a barátsággal, olykor, ha nem látják, egy kicsit könnyezni. Mások meg majd bíbelődnek a saját relikviákkal. Kiválogatják, csoportosítják, teherutóra rakják, elszállítják, vagy időről időre leporolják őket.

Igaza van kedvenc filozófusodnak, Wittgensteinnek: *Wovon man nicht reden kann, darüber muss man schweigen*. Amiről nem lehet beszélni, arról valószínűleg tényleg hallgatni kellene. Csakhogy a hisztérikus osztrák

nagyon is jól tudta: Olykor *kizárólag* arról érdemes beszélni, amiről különben csak hallgatni lehet. Nagyjából erről szól az életműve.

Hát, így állunk. Nem tudok Veled tárgyilagos lenni, ahogy a szakmámhoz illene, ezt szögezzük le mindjárt az elején. Csak beszélni próbálok Rólad. Szabálytalanul. Elengedve az életrajzi adatok kacéran odakínált karját. Az emlékek meg csak jönnek, jönnek. Úgy törnek föl, mint tavaszi szántón a belvív: itt is, ott is egy-egy csillogó tavacska. Csak az út, ami összeköti őket, nagyon nehezen járható. Abba olykor beleragad az ember lelke.

Fogalmam sincs, hogy mi lesz a végeredmény. Szó, ami szó, nem éppen idilliek az emlékezés körülményei. Emlékszel még? Az országgyűlési választásokra készülve mindig megbolydul ez a sokszor érthetetlenül türelmesnek, olykor egyenesen tünyanak mutakozó ország. Nyüzsög rendszeren a karneváli forgatag, mindjárt új nap kezdetét üti, vagy legalábbis ütheti a nagy politikai toronyóra. Újból eljött az álarccsere ideje. Közben meg itt vicsorog körülöttünk a média jó részét elárasztó, fizetett megélhetési rettegés is, a józan ész vízgyúként oszlató, a demokráciát mindig mástól, de sohasem önmaga túlkapasaitól féltő hisztéria. Nyikorognak a szekrényajtók, a kidőlő csontvázak omlásából felszálló sűrű, nehéz por megül az orrunkban, mint a cement, tele van vele szemünk-szánk. Fulladozunk. A médián túli, igazi valóságban pedig a társadalom jelentős része alighanem már arra készül, hogy azt mondja: Na, most már *tényleg* elég volt. Szóval, nem valami nyugalmas idő ez. Minden mozog körülöttünk ideát, és jó volna azt hinni, hogy nem az elvásott, rozsdás rugók amplitúdói szerint.

Azt azért előre látom, hogy mindaz, amit mondani tudok Rólad, legjobb esetben is olyan lesz, mint egy olasz stílusú oratórium. Jól-rosszul intonálom a történetet, a Tiédet, az enyémet, a kettőnkét, és amennyiben mindez amannak része, egy-egy utalásban talán a nemzedékünkét is. Talán még, mint az előbb, 2010 tavaszáról, az emlékezés idejéről is fel-fellillantva valamit, hiszen talán még érdekel, hogy mi folyik a belpolitikában ideát. *Secco recitativó*ban elbeszélve, ahogy kell, ám jórészt az életrajzi tények kórusának segédlete nélkül, így tehát előre láthatóan emlékeim, benyomásaim folyondárjába bonyolódva. Olyankor abba fogom hagyni egy időre az írást, de csak addig, amíg a torkom körül nem enged az a szorítás, ami a szinte napra két évvel ezelőtti Hold utcai gyászszertartás óta valahogy mindig itt alattomoskodik bennem. (A szerkesztőknek majd kitalálok valamit, hogy kicsikarjak egy kis halasztást. Ezt is megtanulja az ember, mire elmúlik negyven.)

Nem kell mondanod, hogy a gondolatokat márpedig végig kell gondolni, szóljanak akár az ember legjobb barátjáról is. „Mértéktartással” – hogy idézzelek is. Azt sem, hogy szedjem már össze magam, fog ez menni. És azt sem, hogy próbáljak már meg végre értelmes tőmondatokban, nem hosszú periódusokban fogalmazni, és ne legyek misztikus. Sokszor hallottam mindezt Tőled kávéillatba, cigarettafüstbe és a Rád jellemző elnéző félmosolyba csomagolva. Annyi félig vagy rosszul gondolt gondolatot, túlírt mondatot elnéztél nekem. Több mint két évtizednyi ideig kerested az értelmet olyan bekezdésekben, melyekben sokszor már én magam sem tudtam, pontosan mit is akartam írni. Most még egyszer, utoljára nézd el, ha mindez nem egészen olyanra sikerül, mint egy szabályos emlékezés. Utána, ha marad még időm, ígérem, hogy megtanulok szabatosan fogalmazni, talán még világosan gondolkodni is. Csak most az egyszer még... Rendben?

Hát, akkor zenéljünk, Főnök! Didergő lélekkel, vagy virtuóz eleganciával, mindegy. Remélem, odaát is csak az a fontos, hogy a dallam ne legyen hamis.

Mesterien tartja a vonót, habár hegedülni soha nem tanult

2.

Itt vannak mindjárt első tételnek az álmok. Úgy emlékszem, soha nem álmodtam Veled. Sem azelőtt, sem *azóta*. Most meg, amióta arra kényszerülök, hogy mások számára is követhető formába öntsem a Rólad szóló benyomásaimat, ha úgy tetszik, portrét rajzoljak Rólad a köteted elé, lám, már kétszer is. Az első rövid volt, tartalmában sem jelentős, amolyan a valóságot stilizáltan ismétlő álom. Valahogy egyszer csak ott voltál, jó tíz évvel fiatalabban, mint ahogy utoljára láttalak – álmaimban valahogy mindig megfiatalodnak az igazán közeli halottaim, anyámmal is így van, úgyhogy személyes panteonomban igazán jó társaságban vagy –, és ironikusan megjegyeztél valamit, valószínűleg a növekvő testsúlyomról, ahogy szoktad. Én meg éppen ironikusan válaszolni akartam rá valamit – valószínűleg az elegáns zakódról, ahogy szoktam, amikor rájöttem, hogy átverés az egész. Te most nem lehetsz itt, én meg valószínűleg még nem vagyok ott, ebből következően nem mondhatod azt nekem, én meg nem válaszolhatok rá... és felébredtem. Pedig milyen jó lett volna két év után egy kicsit beszélgetni Veled!

A másik, a Húsvét nagyhétfői álom sokkal érdekesebb volt. Alighanem még a Te angolszászos racionalizmusod is megbicsaklana rajta, és eltöprengenél az álombeli helyszín és a mi olykor bizarr negyven fölötti életeink és korai halálaink közötti lehetséges párhuzamon. Tudni való, hogy a kötet szerkesztői elküldték nekem egy tucatnyi régi fényképedet. Köztük azt a síelőst is, amin csak állsz valahol, ha jól sejtem, a nagy erdélyi fehérség közepén, ahogy igazi hegyi emberhez illik, könnyed pihenőállásba támasztva a sítokat, és hunyorítva valahová messzire nézel. Nem úgy állsz, ahogyan azok szoktak, akik az utókornak szánt műmosollyal örökítik meg azt a sorsdöntő pillanatot, melyben megállni már tudnak a lécen, elindulni azonban még nem. Te nem ránk, hanem jobbra kifelé nézel a képből. Vajon kire? Ha történetet képzelnék mögé, azt hinném, valaki, aki nagyon fontos Neked, már a lejtő alja felé siklik, Te pedig, mielőtt lendületet vennél, hogy utána indulj, egy pillanatig megállsz, és elkíséred a tekinteteddel.

Nem mutatod, hogy ott vagy, nem azt akarod, hogy Téged fényképezzenek. Éppen ettől leszel jelen. Nem rondítod emlékké a pillanatot azzal, hogy belemosolyogsz a gép lencséjébe. Ettől lesz magától értetődő, hogy ott vagy. Éppen olyan természetesen, mint a hó és a hegyek. Otthon vagy. A távolba nézés összeköti a célt és a jelen helyzetet. Ha ezt a kettőt szín-

optikusan látja az ember, néha elkerülhetetlenül hunyorog. Viszont cserébe a látás zavaráért, egyszerre van jelen mindkét térben és idősíkbán.

Lesiklás előtt (Uzonka, 2007. december)

A hegyek között, sítalpon, és az Országház fullasztóan cicomás folyosóin, esetleg egy oxfordi tudóssal a kisebbségi jogokról vitatkozva egy konferencián. Bárhol, csak egyszerre. Otthon és jelen. A jelen így akkor is hordozza az otthont, ha az földrajzi értelemben történetesen távol esik. Sőt: alighanem csak így hordozza. Na, és a többi? Nos, a többi is létezik. Erre példának itt vagyunk mi, az egység megvalósítására képtelenek. Csak éppen lehet, hogy az egység hiánya – ahogy a Húsvét kétezzer éves főhőse mondja – az ördögtől való.

Az álom pedig így szól: Hatalmas ószeres üzletben, vagy inkább zsúfolt raktárhelyiségben jártunk. Nem tudom, hányan, de kettőnkön kívül voltak még ott néhányan a történet kezdetén is, az biztos. Húvös volt, ahogy egy ilyen helyiséghez illik. Finom por, és a tárgyakba ivódott, így-úgy lezárult emberi életek savanyú kipárolgása ülte meg a levegőt. Volt itt minden. Hasznos és haszontalan, értékes és értéktelen, műkincs és ócskapiaci kacat együtt, tövel-heggyel összehányva, számbavehetetlen mennyiségben. Egyszer – soha nem tudni, hogy ezt az álmokban ki mondja – azt hallottuk, hogy mindent hazavihetünk. Ingyen, persze. Az ilyesmit azért

még álmában is tisztázza az ember. Te csak nézelődtél, komoly arccal, olykor még valami halk, elismerő megjegyzést is tettél egy-egy értékesebb darabra, de nem nyúltál semmihez, és – ami nem reális egy valóságos ószeresnél – úgy emlékszem, még cigarettáztál is. Én – utólagos értékelésem szerint – bamba módon eltöprengtem, mire is lenne szükségem mindebből. Mert *valami* biztos kell, csak meg kell találni, hogy mi az. Hosszas tépelődés után, azt hiszem, valami régi asztali írókészletet választottam, amire ugyan oda lehet fektetni keresztbe a tollszárat, és van hozzá tintatartó, sőt, még egy igazi tapper is, de ezzel együtt – különösen egy ilyen gazdag lehetőségeket rejtő álomban – az ostobasággal határos önmérsékletre valló döntés. Aztán még azt is odaadtam valakinek, mert azt mondta, hogy neki nagyobb szüksége van rá, mint nekem.

Amikor viszont valami mást akartam választani, na, akkor egyszerre nagy látószögűvé tágult az álomkamera. És mintha hirtelen a mennyezet magasságába emeltek volna, megláttam, hogy miközben én élehetetlenkedem, a varázslatosan tömeggé szaporodott nézelődők javában túrják, válogatják, hordják, kerékpárra, húzós kocsira, teherautóra, tetőcsomagtartóra, kamionra rakják, halmozzák, pakolják, kötözik, gyűrik, gyömöszölik a raktár tartalmát, és ahhoz képest, hogy kimeríthetetlennek tűnt, igen gyorsan apad a készlet. Nyüzszög, zizeg, buzog az egész hatalmas tér, mint egy elmebajos hangyaboly. Te meg állsz nyugodtan, kezedben az égő cigarettával, és érzem, hogy egy hamuzót keresel, mert még egy ilyen koszos raktárban és ilyen zavaros helyzetben sem illik a földre hamuzni. Felülről nézve pedig, mint a megforgatott korong, örökké mozdulatlan imaginárius, és mégis valóságosan megtapasztalható középpontja körül tülekszik, örvénylik, tipródik körülötted a tüsténkedő sokaság.

Hidd el, nem valami felemelő arra ébredni, hogy az ember sajnál egy elpuskázott asztali írókészletet. Még kevésbé arra, hogy az ostobasága miatt sajnálja önmagát. Az átvertség érzésén viszont rezgén bár, de letagadhatatlanul átszűrődik a felülről kirajzolódó kép kizárólagos megtapasztalásának tudatából sarjadozó megnyugvás.

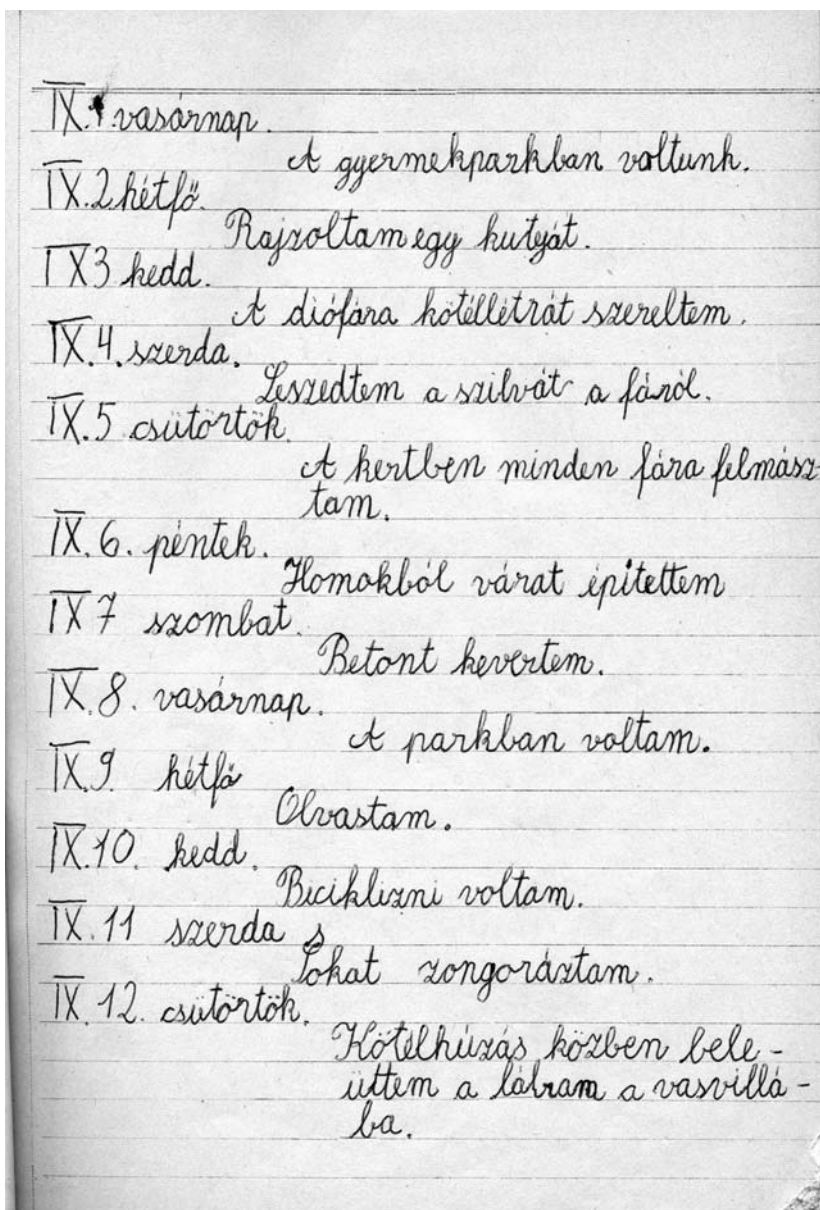
Ahogy a mezsgyéről az álom gyorsan fakuló világa felé visszanéztem, az utolsó, akit ebből az álomfilmből láttam, Te voltál. Ott álltál szótlanul, mozdulatlanul az egyre üresedő, és így egyre nagyobbnak és nagyobbnak tűnő ószeres raktárban a sok kacat és az ébrenlét nyers, földszagú világa felé csúsztatva értéktelenné silányuló álombeli kincs között. Azzal a síelő, jelen lévő, útkereső, és egyszerismind útbaigazító kifejezéssel az arcodon. Mint valami kidönthetetlenül biztos, jelenleg éppen hamuzót kereső hely-

színelési pont, világok határát jelző oszlop. És egész testtartásodból, lényedből valami olyasmi sugárzott, amit érzékelve már nem is éreztem becsapottnak magam. Ellenkezőleg: úgy éreztem, hogy valóban elég lenne úgy síelni és közben olykor-olykor távol és itt világát összekötve úgy jelen lenni, mint Te azon a képen. Esetleg, teszem most, ébren, hozzá, ha már kényszeresen alkotni akar valamit az ember, egy rendes homokvárat építeni.

3.

No, akkor itt is vagyunk a második tételnél, a homokvárnál. Részlet Lőrincz Csaba gyerekkori naplójából: „1968. IX. 6. péntek. Homokból várat építettem. IX. 7. szombat. Betont kevertem.” És így tovább, oldalakon át. Egy nap, egy mondat. Egészen pontosan úgy, ahogy Plinius mondja Apellészről, Nagy Sándor udvari festőjéről. *Nulla dies sine linea*. Minden nap egy vonal, de legalább egy vonal minden nap: „IX. 8. vasárnap. A parkban voltam. IX. 9. hétfő. Olvastam.” Egyszerű, mint kínai tájképfestészetben a kontúrokat kijelölő vonalak. Tőmondatok. Kilencévesen persze az ember még nagyon lényeglátó, pontosan tudja, mi volt az igazán feljegyzésre méltó a napban, és főképpen nem akar senkit, legkevésbé az utókort, a naplójában becsapni. Ösztönösen érzi, hogy az igazmondás legalkalmasabb szintaktikai eszköze a tőmondat.

Az már sokkal figyelemreméltóbb, ha minderre – *mutatis mutandis* – felnőttként is emlékszik valaki. Egy másik idézet: „Az elmélet felelős előítéletrendszer. Művelése elsősorban etikai feladat. [...] Ha elméletet művelek, szabad vagyok tehát: erkölcsi felelősségem szabadon juttathatom érvényre, az erkölcsi kontrollnak szabadon vethetem alá ítéleteimet.” A keletkezés időpontja: 1990. Közben éppen huszonkét év telt el, nagyjából egy ifjúkornyi idő. Összképét tekintve bizonyosan szép, de – mivel Ceaușescu Romániájának, a repatriálásnak az árnyékával terhelt – idillivé nem stilizálható időszak. A gyermekkori napló tőmondatainak tisztasága és az elmélet morális alapokra helyezését posztuláló filozófiai program mögött innen, 2010 Nagyhetéből visszanezve, nagyon is hasonló igény munkál: akár homokvárat, akár elméletet épít az ember, valami olyat hoz létre, ami addig nem volt a világban. Így hát felelősséggel tartozik érte. Nem abban az édeskés értelemben, mint a kis herceg a megszelídített rókájáért, hanem

Gyermekkori naplójának egy oldala (1968)

azzal a zordabb, de több méltóságot is adó teherrel, amit a creator érez az alkotása iránt. Ez a felelősség olykor, mint a homokvár építése esetében, pusztán a tevékenység szabatos megjelölésében merül ki. Homokból várat

építettem. Máskor viszont éppenséggel annak a felismerésében, hogy a tevékenység pusztá megjelölése egyáltalán nem elegendő. Az analóg „Elméletet építettem” kijelentésnek akkor és csak akkor van értelme ebben a világnézetben, ha morálisan kontrollálom azt, amit csinálok, sőt már maga az elmélet fogalma is *per definitionem* magában foglalja a morális felelősség posztulátumát. Ezért lehet a teória felelős előítéletrendszer, művelése pedig elsősorban etikai feladat. Úgy tűnik tehát, hogy – bármit értsünk is rajta – erkölcsösnek kell lenni, mindenestül, és kikerülhetetlenül.

Más kérdés, hogy lehet-e egyáltalán egy olyan világban, ahol házkutatással zaklatják, állambiztonság elé citálják az embert, szobrok ledöntésére használatos, sosem birtokolt robbantószerkezeteket kérnek számon rajta. Ilyenkor az ember, hogy el ne tévedjen ebben az abszurd világban, leírja és szobája ajtajára tűzi legfontosabb tennivalóit. Provizórikusnak tekinti, hiszen fenntartja a bővítés lehetőségét. Autográf jegyzet Lőrincz Csaba romániai lakószobájának ajtajáról az 1980-as évek elejéről:

„1.) Ebbe a szobába csak olyant engedsz be, akiben feltétlen megbízol.

1.a.) Ügyézségi engedéllyel bárkit beengedsz.

1.b.) Igyekszel meggyőzni a családot, hogy a szoba a kapunál kezdődik.

2.) Állandóan szem előtt tartod, hogy 100%-os biztonság nincs.

3.) Nem hazudsz sem magadnak, sem másoknak, ha nem feltétlenül szükséges.

3.a.) Ha valaki felelősségre von, mert hazudtál, így felelsz: »Mutassa a le tartóztatási parancsot, bizonyítsa be, hogy hazudtam, s viselem a törvényes büntetést.«

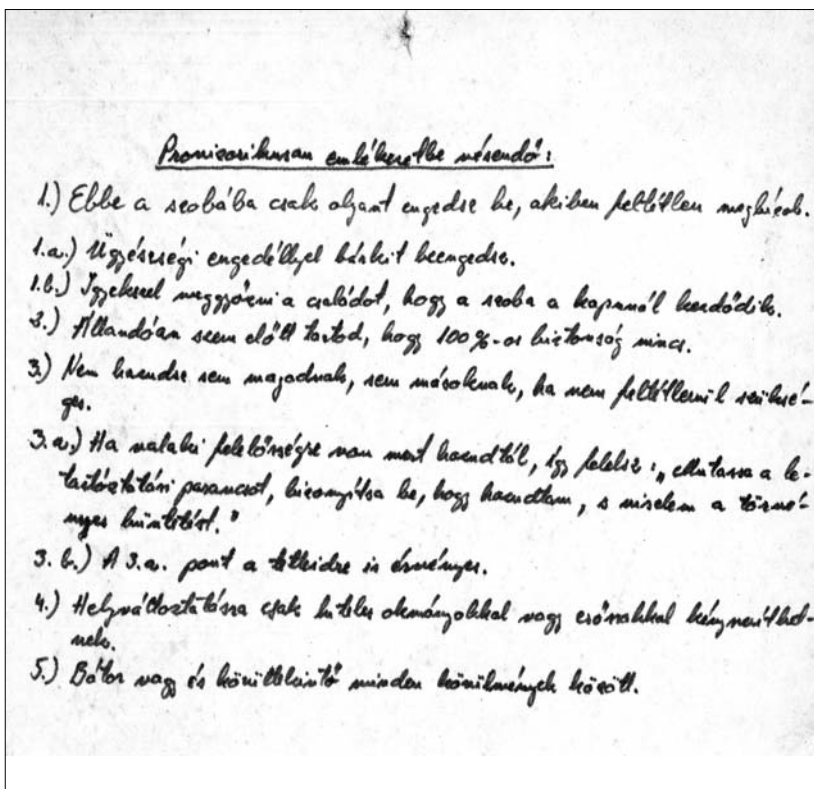
3.b.) A 3.a. pont a tetteidre is érvényes.

4.) Helyváltoztatásra csak hiteles okmányokkal vagy erőszakkal kényszeríthetnek.

5.) Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.”

A tartalom mellett érdemes ismét a mondatszerkesztésre is figyelni. A rövid, egyértelmű közlést tartalmazó mondatok a diktatúrában nemcsak az igazmondásnak, hanem a morális integritás megőrzésének is az eszközei lehetnek. Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között. És, mindegy mellel, hátborzongató pontossággal leírják azt a világot is, melyben mindezt meg kellene valósítani: *Állandóan szem előtt tartod, hogy százszázalékos biztonság nincs.* Franz Kafka valahol most bizonyára savanykásan mosolyog. Erre azért ő sem gondolt volna, pedig igazán sok mindent

előre megsejtett, és őszintén, mondhatni élethivatás-szerűen tudott szorongani. Társadalomtörténeti szemszögből nézve az ajtóra erősített emlékeztető cédula messze túlmutat önnön jelentőségén. Nem pusztán egy magát veszélyben érző fiatalember szabályrendszere ez, melyben azt az ép értelemmel megérthetetlen foglajja pontokba, melynek elviselésére éppen felkészül, hanem kis magyar káté is ifjú moralisták számára az úgynevezett „létező szocializmus” hétköznapjaiból. A nyolcvanas évek fiatalemberre vagy másfél évtizede gyakorolja, hogyan kell rövid, áttekinthető mondatokban leírni egy olyan világot, melynek összes hazugságát, aljasságát a bonyolultság mesterségesen keltett és fenntartott látszata és az egymást kioltó „egyfelől-másfelől” érvek nyelvi és logikai grammatikája révén próbálja alattvalói fejébe és lelkébe gyömöszölni a hatalom. Pedig láthatóan nagyon egyszerű lehetne minden, ha a tények és egyfajta morális következetesség irányából néznénk. Homokból várat építettem. Betont kevertem. Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.

Provizórikusan emlékeztető vésendő

Ha egy közösség egyes tagjai egy bizonyos morális szabályrendszert követnek, mások ennek a morálnak az ellenében cselekszenek, akkor a közösség sorsa nemcsak a két csoport közötti számaránytól függ, hanem közvetlenül a morális álláspontok tartalmától is. Ha a moralisták vannak kevesebben, az amorálisok egészen biztosan gátlástalanul fölébük kerekednek, és könnyörtelenül a közösség veszteseinek pozíciójába szorítják őket. Ha viszont ők vannak többen, éppen mert morális elvek és ezzel együtt fenntartások, megfontolások vezérik őket, egyáltalán nem biztos, hogy pusztán számbeli fölényük által képesek moralitásukat a morált nem követők táborára is kiterjeszteni. Ez esetben a közösségen többnyire eluralkodik a káosz, legrosszabb esetben a *bellum omnium contra omnes* hobbessziánus állapota. Ha hihetünk Mandeville cinikus meséjének, a méhkaptár és az emberi társadalom is csak úgy működik jól, ha az emberek egyenként nem cselekszenek a közösség céljait preferáló értelemben morálisán, önös cselekvéseik összessége így ugyanis a közösség egészének fenntartása, sőt, egyenesen jóléte irányába mutat.

Lényeges pont ez, egész politikai filozófiák és politikai stratégiák fordulhatnak meg rajta. Vitakoztunk erről a Parlament ebédlőjében, autóban, úton a Szent Anna-tó felé, a tó partján, és úton onnan a családi birtok felé. Tüdőszanatóriumból sebtiben átalakított erdélyi hegyi szálloda szobájában és pazarlóan gazdag panorámájú teraszán, ha jól emlékszem, Drobeta néven kérhető konyak mellett, a szép nevű, Malomgát utcai családi házban, ahol borvíz van a pincében, a Móri étteremben és a Tüköryben, a Tulipán presszóban és az Ipoly presszó teraszán, egyszer még a Falk Miksa utcai Tokajiban is, és... nem tudom, még hol... Alighanem mindenütt és mindig, ahol és amikor találkoztunk. Valószínűleg ez a vita volt a mi egyik közös életfeladatunk.

Mindkettőnk álláspontja következetes volt: Te úgy tekintettél még a politikai cselekvésre is, hogy minden emberről feltételezted a morali-

Lőrincz Csaba kétkedő figyelemmel hallgatja Joseph Raz (háttal) oxfordi professzort, a XX. századi jogi pozitivizmus világhírű képviselőjét. (A felvétel Pethő Sándor visszaemlékezése szerint az 1980-as évek végén, vagy a következő évtized elején készült egy felvidéki tanácskozás alkalmával.)

tás minimumát. Akkor is, ha az illető mégoly makacsul próbálta is az ellenkezőjét bizonyítani. Űgyszólván antropológiai alapállásodhoz tartozott, hogy az ember morális lény. Én viszont, különösen a politikai cselekvést illetően, tántoríthatatlanul machiavellista voltam: soha nem láttam a politikai cselekvés mögött morális indítékot, legfeljebb olykor valamiféle több-kevesebb erőfeszítéssel átvilágítható hivatkozást arra. Ebből a nézetkülönbségből fontos élethelyzetbeli különbség is adódott kettőnk között. Te nyugodt lélekkel lehettél politikus, mert hittél abban – ahogy egyszer mondtad –, hogy „Machiavelli csak a történet felét írta meg”, a hatalmi-gyakorlati célok mellett hasonló erővel erkölcsi megfontolások is mozgathatják a politikát. Hittél abban, hogy van másik fele is a teóriának, amit történetesen másnak kell majd megírnia, de amíg megíratlan, addig is működik. Én éppen ilyen jó lélekkel maradhattam meg a gyakorlati hatást jobbára nélkülöző, ám a számomra mindig kitüntetett módon fontos kívülállás olykor morális súlyú lehetőségét (vagy inkább annak illúzióját) megőrző elmélet mellett.

És persze volt egy további, filozófiai-antropológiai alapállásodból adódó következmény is. Mivel minden embert *per definitionem* morális lénynek tekintettél, Neked nem voltak ellenségeid, jóllehet vitapartnereid mindig, mindenhol szép számban akadtak. Ez bizony nagy mutatóvány ebben az országban, ahol lépten-nyomon egymás lábára lépünk. Akár ennyi is elég volna egy moralista számára életműnek. Lenne mit tanulni Tőled ezekben a napokban, ahogy az újságírók nevezik, a kampány finisében is. A képernyőn néhai Révai József – ki ne ismerné e nevet, aki munkásmozgalmörtörténetet tanult, vagy élt e hazában? – tanfelügyelői szigorúságú szemüvege csillan. A szocialista párt egyik harmincas éveit tapodó, azaz potenciálisan még igen szép és hosszú politikai jövő elébe tekintő embere átélten magyarázza nekünk, hogy Pál apostol szeretetethimnusza, de végső soron maga a Tízparancsolat is a szocialista értékek első, jó, hagyjuk meg, talán még nem Marx Károly tollából szökkent, de azért már őt magát is mélyen befolyásoló megfogalmazása. Alacsonyabb tűrésküszöbű humanisták ilyenkor úgy érzik, hogy a téboly sötét, csípős füstje árasztja el a szobát, és fuldokolva keresik a távirányítót a piros gombot. Te alighanem még ezt a nyilvánvaló zagyvaságot is megpróbálnád türelmesen megérteni, elemezni, higdantan fellelni és értékelni benne a *másik ember* véleményét.

Azt hiszem, egy ilyen álláspont életvitelszerű gyakorlásához kevés elméleti moralistának lenni. A magatartás gyakorlati megvalósítása jószerevel lehetetlen, ha nincs meg bennünk az a képesség, amit én Benned az *Egység*

adományaként azonosítottam. Egy nagyon régi görög tanítás szerint az Egy és a Minden szétválaszthatatlanul összefügg. *Hen kai pan*. Egy és Minden. Az erdélyi óriásfenyők között autózva egyszerre csak elkezdtem olyan hazai tájszavakat használni, amiket itt, Budapesten még soha nem hallottam Tőled. Észre sem vetted. Én meg ültem döbbenten, hiszen idő és kulturális síkok tektonikus mozgásának voltam a tanúja. Akkor láttalak először az ottani környezetben, akkor tapasztaltam meg először, hogy milyen mélységes mélységekből buzog az a forrás, amelynek partján én a budapesti presszók teraszán kényelmesen elnyújtózva sütkérezni szoktam. Aztán később, a magam gyakran hanyag módján, már tudatosan is próbáltam méríteni belőle. Persze nem vallottam be, hogy ezt teszem, de ha van még értelme, utólag most köszönöm Neked. Ahogyan Thomas Mannról, Hebbelről, Hesséről, Heinéről, sőt a legfeljebb csak az erre szakosodott irodalomtörténészek által ismert harmad- és negyedvonalbeli német írókról, haló porukban olykor méltán elfeledett filozofokról, angolszász jogfilozófusokról, az erdélyi és itteni magyar irodalomról beszéltél, ahogyan a stoppos német újságírópárral, a román várossal, az oxfordi történésszel a szó valóságos és átvitt értelmében a saját nyelvén társalogtál, a görög bölcsesség talán csak kegyelmi pillanatokban megtapasztható igazságát visszhangozta. *Hen kai pan*. Az Egység felmutatja a Mindent, az pedig általa nyeri el *Mindenségét*. Egy erdélyi-európai prizmatikus szellem és személység szűrte és sugározta vissza szívérványosan és szétszálazhatatlanul mindazt a nyelvi, kulturális hatást, melyet élete során befogadott. Ott, az autóban egy pillanat törtrésze alatt többet értettem meg Erdélyből és Európából, a kettő kapcsolatából, és az én ehhez fűződő lehetséges viszonyulásaimból, mint addigi és az azóta eltelt életemben összesen.

Van azért valami, amit ma sem értek igazán. Összefügg a homokvár építésével és a beton keverésével. Elképzelem a jelenetet. A homokvár még könnyen megy. Ámde hogy kever betont egy kilencéves gyerek? Kicsi lapáttal hordja a sódert, cementet, kis vödörrel a vizet az elrémisztő méretű keverőteknőbe? A kis lapát elfullad a sűrű sóderben, a cement rátapad a gyereklapátra, elnehezíti azt, a kis vödörből folyvást kilötyög a víz. Gazdaságtalan, ráadásul fárasztó tevékenység.

A homokvár, valljuk be, szép. Ha erre szakosodott, egymással versenyző építők készítik, azért, ha pedig mi magunk, akkor meg azért, mert az ilyesmiben általában tetszik a saját kezünk munkája. Vannak csipkés tornyai, lőrései, gyilokjárói, a felvonóhidat műanyag katonák őrzik, ha ügyesek vagyunk, a várárokban még víz is csordogál. Olyan, mint az igazi.

Csak éppen lakni nem lehet benne. Mert túl kicsi és túl törékeny. Az eső elmossa, a homokozóban trappoló figyelmetlenség, rosszindulat szétta-possza. A beton keverése más. Férfimunka, a szilárdság benyomását kelti. Betonból nemigen építenek karcsú vártornyokat, hosszan nyújtott gótikus ablakokat, vízköpő szörnyeket. Alapot annál gyakrabban. A homokvár ideig-óráig talán gyönyörködteti a világot. A beton viszont formálja.

Aki teóriát művel: homokvárat épít. Aki politikát: betont kever. Ennek minden kínjával, előnyével, durvaságával és mások életére gyakorolt brutális maradandóságával együtt. *Homokból várat építettem. Betont kevertem.* Innen, 2010 Húsvét utójáról, az országgyűlési választások kampánycsendjének kezdete előtti utolsó órákból nézve e két naplójegyzet akár öntudatlanul, kilencévesen kimondott életprogramnak is felfogható. Csakhogy azért van itt valami mégis, Főnök, amit éppen a Te személyes sorsod kapcsán érdemes mindnyájunknak át- vagy újragondolni! Éppen Tőled tudjuk, 1990-ből, hogy aki elméletet, pontosabban homokvárat épít, az szabad. És mi, akik a magunk kidőlt-bedőlt homokvárat csinosítgatjuk egy életen át, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy aki viszont a politika betonját keveri, sűrű anyaggal színültig töltött betonozóteknőben próbál úszni. Pillangó technikával. Ami azért szabadságnak nemigen fogható fel a legjobb akarattal sem. Ezzel eddig nincs is semmi baj. Mást csinálunk, másképpen látjuk, amit a másik csinál, mint ahogyan ő maga.

Mindennek van azonban egy szociológiai vetülete is. Ebből a látásmódból adódik ugyanis a mi sajátos, sehol másutt a világon meg nem érthető kelet-közép-európai értelmiségi dilemmánk: kényszeresen hisszük, hogy választani kell a kettő között. Beton, vagy homokvár. És a historikus érvek valóban arról győznek meg, hogy az értelmiségi létszférában nálunk vagy betonozók, vagy homokvárépítők vannak, esetleg olyanok, akik valamelyik táborból a másikba tartozónak próbálják feltüntetni magukat. A történelem menetére levetítve ezek után könnyebb már abban is hinnünk, hogy vannak inkább betonozós és inkább homokvárépítős korszakok. A mi jó negyvenes, kora ötvenes nemzedékünk életében például 1989–90-ben és az utána következő néhány évben úgy tűnt, betonlapok formálásába is hatékonyabban beleszólhatunk, mint az előttünk járó két-három nemzedék. Aztán most, vagy nyolc éve, úgy tűnik, hogy a Feléd eső oldalról legalábbis, csak igen szőrmentén szólhatunk bele.

Sok mindenkit ismerek innen is, onnan is, a teóriát építők közül sokat láttam, aki a betonkeverő közelébe iparkodott, gondolván, hogy zsírosbödön felé nyomakszik, de a betonozók közül Rajtad kívül egyet sem, aki

egyszerre tudott volna homokból várat építeni, még nem is másik kézzel és fél szívvel, hanem egyazon gesztussal, egyforma odaadással betont keverni. Olyat se igen, aki egyszerre akarta volna mindkettőt csinálni. Ennek a szellemi álláspontnak több, egymást kiegészítő, fontos következménye van. Az első a munkásságodat, e kötetet illeti. A kettős szempont egyidejű jelenléte kiegyenlíti az egyes műfajok közötti különbségeket. Így lesz egyformán fontos része szellemi és kéziratos hagyatéknak a megfontolt mondatokban csordogáló külpolitikai elemzés, a státustörvény, a politikai-elméleti vitacikk és a filozófiai tanulmány. A másik ránk, az úgynevezett utókorodra tartozik. Számunkra azért fontos, hogy írásaid így egyben is megjelenjenek, hogy világosan dokumentálhassák az ilyen világnézet és a belőle következő hétköznapi magatartás gyakorlati lehetőségét. Egyszeresmind az Általad megvalósított egyedi megjelenését is. Homokvár és beton. Ez a kettősség A Nagy Lőrincz Csaba Titok számomra ma is, és bár végigkísérhettem egész magyarországi pályafutásodat, alighanem halálomig az is marad.

4.

A harmadik tételt tehát a Titoknak kell szentelni. Nem tudom kielégítően megmagyarázni, ne is várd. És mivel nem tudom, azzal mentegetem magam, hogy a titok talán nem magyarázatot vár, hanem azt, hogy átéljék.

Mit tehet az ember, ha filozófusnak szánja a sors, és politikust csinál belőle az élet? Nem alattomos csapóvasként csapódik rá a politika, nem sandaság vagy rossz helyzetfelismerés szorítja egyik szakmából a másikba, hanem saját maga által vállalt feladatként veszi fel a betonkeverés terhét. Nem kis lapáttal, kis vödörrel, apránként hordva az anyagot, ráérősen, annak tudatában, hogy kilencéves korban ez minden megerőltetése és komolysága mellett is még játék. Politikusként a lapát – láttam az egész sorson – nehéz. Roppan a gerinc, olykor szakadnak az izmok is a teli lapát súlya alatt: itt egy szlovák külpolitikai vizsályt kell valahogy elsimítani, ott a külső szemlélő számára nem is érthető okok miatt civakodó erdélyi magyar szervezeteket rávenni arra, hogy szóba álljanak egymással, és készíteni kell egy, a határon túli magyar kisebbség védelmét szolgáló törvényt is. Itt már a felnőtt keveri a betont. És ne tagadjuk: Sokan állnak mellette, olykor elismerően bólogatva a két életet emésztő kettős tevékenység halálos eleganciáját látva, és biztosan vannak köztük olyanok is, akik kicsit

távolabb a sóder- és cementhalomtól, a lapát nyelére támaszkodnak. Aki homokvárat épít: teóriát művel. Aki betont kever: politikát. Az előbbi szabad, mondod Te. Az utóbbi a kötöttségekből szabadulás művésze, mondjuk mi. Aki viszont megtalálja az elméletben a gyakorlat építésének lehetőségét, és a gyakorlatból az elmélethez való eljutását, azaz megtalálja a politika gyakorlatában a beton súlyos tömörségén túlmutatót, a homokvár eleganciáját rejtőt, az, valljuk be, tiszteletreméltó távlatokat nyújtó magasságba jutott. És nagyon nehéz helyzetben van.

Sokkal nehezebben, mint kedvenc irodalmi hőseid. Nehezebben, mint Hans Castorp. Ha meggondolod, ő csak Naphta és Settembrini érveit kényszerül teoretikusan mérlegelni. Arról, hogy ezeknek az érveknek oda-fönt a *Varázshegyen* érvényesülő bájos, európai logikája mögött odalent a valóságban egymással kibékíthetetlen világnézeti ellentétek vívják élet-halál küzdelmüket, és ami fent a hegyen elmetornának látszik, az a hegy alatti világban már az első világháborút készíti elő, nos, erről csak a regény utolsó lapjain kell tudomást vennie. A homokvárépítő-betonkeverőnek jóval nehezebb a helyzete Fausténál is. Sőt, mondhatni, Faustnak a legkönnyebb a dolga minden kedves hősed között, hiszen egyáltalán nincs alkupozícióban. Vagy elfogadja az ördög ajánlatát, annak minden következményével együtt, vagy nincs üzlet. Ez utóbbi esetben pedig megmarad öreg, megkeseredett tudósnek, akinek világegyetemi tudománya sem pótolja a valós élet egyetlen aprócska örömét sem. Legjobban talán még első számú kedvenced, Hesse Josef Knechtje, a *magister ludi*, az üvegyöngy-játék játékmesterének munkája hasonlítható a Te kettős, homokváras-betonozós életedhez. Csakhogy – hja, ez Európának a keleti fele! – itt még az üvegyöngyök is olykor olyan nehéz betonból vannak öntve, hogy vér serken a köröm alól, míg a helyükre gördítik őket, és olykor az erőlködéstől közben megszakad a szív. És a gyöngy? A gyöngy pedig errefelé nem ritkán visszagurul az eredeti helyére. És valahogy – mélységes és borzongató titka ez Európa e szegletének – mindez mégsem hiába történik.

Az első pillanatban, első kézfogásunkkor, 1988 körül a Kecskeméti utcában úgy láttam, hogy a kultúra üvegyöngyjátékosának hívtak el közénk. Kevés van belőlük, viszont könnyű őket felismerni arról, amilyen tiszta ártatlansággal keresik a helyüket a világban, és amilyen méltósággal viselik annak megpróbáltatásait. Például azt, hogy el kell adniuk a német Nietzsche összest kenyérrevalóért, mint akkortájt Neked. Azt akkor még nem tudtam, hogy milyen halálos súlyú golyókkal fogsz pár év múltán gyakorlatozni. Akkor úgy nézett ki, inkább a homokvárépítők kasztyát

erősítéd majd. Mikor kiderült, hogy nemcsak azt, sokszor ironikusan, sokszor komolyan tiltakoztam ez ellen a sajátos, az eredetnél sokkal gonoszabb orosz rulett ellen, melyben nem egy, hanem két golyó van a tárbán. Ironizáltam, idealizmusról beszéltem, és jó ideig nem értettem, hogy ez a kettősség a Te saját, senkivel össze nem cserélhető élethivatásod. Éppen úgy, mint ahogy legtöbbünké az, hogy *egyvalamik* legyünk. Álltam és néztem, mert ilyet én még soha nem láttam. Olvasni is csak egyszer olvastam a jelenség létezéséről, akkor is utópia formában: Platónnál, ahol a teória homokvárával bíbelődő filozófusok irányítják az államot.

Azt hiszem, nagy önfegyelmet jelenthetett jó másfél évtizeden keresztül a betonozók táborában a homokvárat építők agyával (is) élni. Pláne ha németes alapossggal, angolszász világossággal és franciásan elegáns stílusban gondolkozik, ír, beszél az ember, mint Te. A csak teoretikusok alighanem képtelenek erre, mert ezt a magatartást valószínűleg csak a kettős kötődés felismeréséből adódó alázat taníthatja. Hajlékonyabb gerincű teoretikusok és gyakorlati betonkeverők néhány szükségszerűen bekövetkező csalódás után – világnézettől és lelki alkattól függően – a Jóistennek és/vagy a médiának felmutatott teátrális ökölrázással megátkozzák a hűtlen, értsd: nem az ő igényeik szerint működő közösséget, várost, pártot, és fejesztve menekülnek. Éppen azzal a lendülettel, csak többnyire kevésbé költőien, ahogyan Wagnered írja:

*Furchtbarer Hohn! Wie! Ist dies Rom?
Elende, unwert dieses Namens!
Der Letzte Römer fluchtet euch!
Verflucht, vertilgt sei diese Stadt!
Vermorde and verdorre Rom.
So will es dein entartet Volk.*

Nem, természetesen, ellentétben Wagner Rómát elátkozó hőisével, a mi hőseink nem hálnak meg. Errefelé inkább az a szokás, hogy keresnek egy másik pártot, hátha ott újból eladhatják valamivel alacsonyabb morális árfolyamon gazdát cserélő csecsebecséiket. Aztán esetleg egy harmadikat. És így tovább, mígnem a végén – elfogyván a pártok – felcsapnak úgynevezett *független értelmiséginek*. Alkalmasint alakítanak egy új pártot.

Soha nem hallottam, még a legnagyobb csalódások, politikai vereségek idején sem Tőled, hogy ilyesmit fontolgatnál. Tréfából sem. Halálosan komolyan vetted a szellemi egzisztenciádat és a választott politikai közös-

séghez való tartozásod egyaránt. A törvényvitától a nyakkendő megkötéséig. Bizonyára azért is voltál *Té* sokkal jobb várépítő, mint sokunk a maga területén, mert mint igazi erdélyi, komolyan vetted az archetipikus építőmester, Kőműves Kelemen példáját. Nemcsak azt tudtad, hogy egyetlen lendületből nem lehet felépíteni egy várat, hanem azt is, hogy áldozat kell ahhoz, hogy megálljon a fal.

Ha ezt felismeri, vagy sokkal inkább: létezése legmélyéig megéli az ember, már nem átkozza a várost, hanem építi. Esetleg csapot-papot otthagya, és valami egész másba kezd. Ha viszont *hisz* is annak a várnak a mindannyiunk számára való hasznosságában, amibe az életét építi bele, ez az utóbbi lehetőség még elméletileg sem adott számára. Építenie kell. Ott, ahol lehet. Úgy, ahogyan építeni tud: homokból, betonból, vagy ha sorsa és tehetsége ezzel áldja-veri meg, hát egyszerre mindkettőből. Nem valami hamis heroizmus, még kevésbé az áldozattá válás ostobácska, mozgalmi romantikája vezet, hanem a feladat iránti alázat, elkötelezettség és a színtiszta moralitás. *Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.*

Ez az a pont azonban, ahol a morális magatartás, legalábbis bizonyos társadalmi feltételek között, a testbe épített, lassan lebomló méregkapszula szerepét hordozza. A szív minden dobbanásával vékonyodik a fala, mely meggátolja, hogy a halálos szer a véráramba kerüljön. Egyszer pedig eltűnik az a fal. Más szóval: maga a morál a legalattomosabb vidravas a homokból és betonból egyszerre és erkölcsi indíttatásból építkezők, azaz életüket nemcsak két végéről, hanem közepéről is égetők életében. Főképpen azért, mert nem engedi, hogy az építőmester – az errefelé annyira szokásos – előzékenységgel saját magán kívül bárki mást tessekeljen az áldozat némi posztumusz dicsőséggel, ámde kevés túlélési lehetőséggel bíró pozíciójába.

A falak, most, április 11-én, az első választási forduló után, úgy néz ki, nyolc év után talán újraépíthetők, Főnök. Tudnod kell erről. Kinek, ha Neked nem, hiszen életed jó része ment rá az alapozásra. Talán újból a közelükbe gyűlik az időközben felnőtt fiatalokkal és csatlakozott idősebbekkel közös munkára a nyolc év alatt ide-oda elbitangolt betonkeverő, homokvárépítő egykori pártalapító késő negyvenesek egy része. Vágjunk egy grimaszt, hogy ne lássák rajtunk az életkorunkhoz nem illő meghatottságot: Kaptunk még egy lehetőséget a történelemtől – generációs tekintetben szinte bizonyosan az utolsót –, mielőtt hazabotorkálunk a vég-ső nagy lomtalanításkor.

Bárhon is vagy, minden jó ügyünkben segíts nekünk, Főnök!

5.

Késő éjjel van, valahol a hajnal határán. Ülök a nagy, bordó, régi plüssfotelben, amiben Te is ültél, elnézem az erkélysorok fölött a Dunát. Nemso-kára zöld lesz a park, a folyóból csak itt-ott fog átvillogni a fák lombjai közt valami. Hideg van, de azért a levegőből érzi már az ember, hogy az idén is lesz tavasz. Örülök, hogy minden így volt. Örülök, hogy voltál, a barátom voltál és maradtál, és hogy legalább ennyit meg tudtam ebből a barátságából írni, és éppen ebbe a kötetbe, amelyet a Te emlékedre állítottak össze más barátaid. Hálásak lehetünk, hogy voltak, akik szívükre vet-ték, szívükön viselték a megjelenését. Elővesszük majd, és olvasgatjuk az elkövetkezendő esztendőkből, hidd el. Híján vagyunk, ha nem is tragikus életeknek, de a pozitív példának mindenképpen. Lesz még mit tanul-nunk ebből a könyvből, lesz még mit tanulnunk Tőled.

Most, így a végére érve, hiába is mondanád, hogy: „Látod, Főnök, nem volt annyira vészes.”

Vészes volt, sőt, az is marad. Emlékezni fogok erre a hónapra, amíg csak élek. Bele is betegedtem, a szó fizikai értelmében is. Soha nehezebbet, nehezebben nem írtam még. Egyrészt azért, mert ennek az írásnak a végén nincs feloldozás. Másrészt azért, mert valami filozófiai értelemben vett negatívumról szól: a hiányról. Ezzel nemcsak az a probléma, hogy filozófiai szempontból nagyon csínján kell bánni vele, hanem az is, hogy ebben az esetben nagyon személyes jellegű és megoldhatatlan problémá-kat vet felszínre. A Te hiányodról van ugyanis szó, és ezt még az írás kép-zeletbeli univerzumában is csak meg- és újrafogalmazni tudom, megszüntetni nem. És még abban sem vagyok biztos, hogy mások számára érthe-tően fogalmazom meg. Akárhogyan is van: a megfogalmazás egyáltalán nem jelent személyes feloldást.

Szerintem kitalálok, hogy a legrosszabb mégis az, hogy a barátságunk-ban a halál rendezőelve ellenére sincs véglegesség. Minden nő, alakul ben-nem Veled kapcsolatban tovább, ahogy tovább rendszereződnek, fakulnak majd a Veled kapcsolatos, két éve radikálisan, egyik napról a másikra lezá-rult emlékeim. Holnap, holnapután és azután másnak foglak látni, mint amit most itt leírtam, és nyilván más álmaim is lesznek majd Rólad. Mert én itt maradtam, és változom. Te viszont már nem. Személyes jelenléted hiánya nem teszi lehetővé, hogy a bennem szakadatlanul zajló változást az Általad ebben az összefüggésben megjelenített valóság próbájának vessem alá. Ebben a helyzetben az ember elveszíti az ismeretelméleti tájékozódá-

si pontokat: Hol végződnek a tények és hol kezdődnek a tényekből kiinduló, de azokat újra és újra boszorkányos leleményességgel átcsoportosító, alternatív, holografikus valóságot teremtő emlékezés határai? Jön a Proust-probléma, emlékszel, az eltűnő idővel.

Bárhogyan is van, jó lenne már egy kicsit elbeszélgetni Veled. Esetleg felhívhatnál a Lőrinc Csaba jelzetű telefonról, hogy megbeszéljünk egy találkozót. Ideátról nincs térerő, én most nemigen tudlak hívni, hiába van meg a számod.

Nem tudom, így van-e, hiszen meglehet, hogy régen nem érdekel már semmi ideátról, de valahogy mégis megrögzötten hiszem, hogy vársz rám, mert Te is folytatni akarod azt a hosszú, két évtizedes beszélgetést erkölcsről, politikáról. Meg Nietzsche-ről és Rilke-ről... meg úgy általában... Igyál meg még egy kávé, szívj el egy cigarettát, és ne haragudj, ha még váratlak egy kicsit. Nem nagyon szoktam elkésni. Gondolom, remélem, most is időben érkezem majd. Aztán ebédelünk, ahogy szoktunk. Utána Te egy újabb ásványvizet és kávé rendelsz – mert ma még dolgozni kell –, én meg száraz fröccsöt, mert homokvárat építeni úgy is lehet. És rágyújtasz közben. Sokszor, nagyon sokszor, és szinte épp ennyiszor megjegyzed, hogy milyen jó nekem, hogy én meg nem. Na, tudod mit? Ha végre összefutunk, még az is lehet, hogy én is rágyújtok majd Veled... Te meg ihatnál velem egy fröccsöt. Száraz fehérből.

Végtére is, mi értelme van az egészséges életnek *odaát*, nem igaz, Főnök?

2010. március–április

